

## COMING-OF-AGE KONSEPSIYASINING QIYOSIY-TIPOLOGIK TADQIQ METODOLOGIYASI

**Isamuxamedova Munisxon Najmitdinovna**

*O'zDJTU, Ingliz tili -3 fakulteti, amaliy fanlar №3 kafedrası o'qituvchisi*

E-mail: [munisxonisamuxamedova3@gmail.com](mailto:munisxonisamuxamedova3@gmail.com)

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada zamonaviy adabiyotshunoslikda muhim badiiy-estetik hodisalardan biri sifatida shakllanayotgan **coming-of-age** konsepsiyasini qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etish metodologiyasi yoritiladi. Coming-of-age tushunchasi insonning bolalikdan o'smirlikka, o'smirlikdan esa kattalik bosqichiga o'tish jarayonini anglatib, unda shaxsning psixologik, axloqiy, ijtimoiy va ma'naviy jihatdan shakllanishi muhim o'rin tutadi. Maqolada mazkur konsepsiyani tadqiq etishda qiyosiy-tipologik metodning imkoniyatlari, badiiy obraz, xarakter, psixologizm, ijtimoiy muhit, axloqiy tanlov va identitet kategoriyalarining o'zaro aloqasi tahlil qilinadi. Shuningdek, ingliz-amerika va o'zbek nasrida coming-of-age modelining umumiy hamda milliy-o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashning metodologik tamoyillari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda tipologik o'xshashlikni adabiy ta'sir va bevosita ijodiy aloqadan farqlash zarurligiga alohida e'tibor qaratiladi.

**Kalit so'zlar:** coming-of-age, qiyosiy adabiyotshunoslik, qiyosiy-tipologik metod, badiiy obraz, xarakter, psixologizm, identitet, axloqiy tanlov, bolalik, o'smirlik, kattalik, milliy xususiyat.

**Аннотация:** В статье рассматривается методология сравнительно-типологического исследования концепции **coming-of-age** в современной литературе. Понятие coming-of-age обозначает художественное изображение процесса перехода личности от детства к подростковому возрасту и далее к взрослости, сопровождающегося психологическим, нравственным, социальным и духовным становлением человека. Особое внимание уделяется возможностям сравнительно-типологического метода при изучении данной концепции. Анализируются взаимосвязи художественного образа, характера, психологизма, социальной среды, нравственного выбора и идентичности. Определяются основные методологические принципы сопоставления моделей взросления в англо-американской и узбекской прозе. Подчеркивается необходимость разграничения типологического сходства, литературного влияния и непосредственных межлитературных связей.

**Ключевые слова:** coming-of-age, сравнительное литературоведение, сравнительно-типологический метод, художественный образ, характер, психологизм, идентичность, нравственный выбор, детство, подростковый возраст, взросление, национальная специфика.

**Abstract:** This article examines the methodology of a comparative-typological study of the **coming-of-age** concept in contemporary literature. Coming-of-age refers to the artistic representation of an individual's transition from childhood through adolescence to adulthood, involving psychological, moral, social, and spiritual development. The article focuses on the potential of the comparative-typological method for examining this concept in different national literatures. Particular attention is given to the relationship between literary character, artistic image, psychologism, social environment, moral choice, and identity formation. The study also identifies methodological principles for comparing representations of growing up in Anglo-American and Uzbek prose. Special emphasis is placed on distinguishing typological similarities from direct literary influence and interliterary contact.

**Keywords:** coming-of-age, comparative literature, comparative-typological method, literary character, artistic image, psychologism, identity, moral choice, childhood, adolescence, adulthood, national specificity.

## KIRISH

Zamonaviy adabiyotshunoslikda inson shaxsining shakllanishi, uning ichki dunyosi, jamiyat bilan munosabati va o'zligini anglash jarayonlari alohida ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, bolalikdan kattalikka o'tish jarayonining badiiy talqini turli milliy adabiyotlarda o'ziga xos poetik shakllarda namoyon bo'ladi. Mazkur jarayon ingliz tilidagi adabiyotshunoslikda ko'pincha **coming-of-age** tushunchasi orqali ifodalanadi. Coming-of-age faqat insonning yosh jihatdan ulg'ayishini anglatmaydi. Ushbu tushuncha shaxsning o'z hayotiy tajribasi, oilaviy munosabatlari, ijtimoiy muhit, do'stlik, ziddiyat, yo'qotish, axloqiy tanlov va hayot haqidagi qarashlari orqali bosqichma-bosqich shakllanishini qamrab oladi. Shu sababli coming-of-age konsepsiyasini faqat bitta milliy adabiyot doirasida o'rganish bilan cheklanib qolmasdan, turli adabiy an'analar doirasida qiyoslash muhimdir. Ayniqsa, ingliz-amerika va o'zbek nasrida insonning ulg'ayishi qanday tasvirlanishi, qaysi omillar uning shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir ko'rsatishi va bu jarayon qanday badiiy vositalar orqali ifodalanishini aniqlash qiyosiy-tipologik tadqiqot uchun muhim ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

### 1. COMING-OF-AGE KONSEPSIYASINING NAZARIY MOHIYATI

Coming-of-age atamasi keng ma'noda shaxsning bolalikdan kattalikka o'tish jarayonini bildiradi. Biroq badiiy asarda bu jarayon oddiy yosh o'zgarishi sifatida emas, balki murakkab psixologik va ijtimoiy evolyutsiya sifatida namoyon bo'ladi. Qahramonning ulg'ayishi davomida uning dunyoqarashi o'zgaradi, avvalgi tasavvurlari shubha ostiga olinadi, u jamiyatdagi muayyan qarama-qarshiliklarga duch keladi va o'zining mustaqil qarashlarini shakllantira boshlaydi.

Shu nuqtayi nazardan coming-of-age konsepsiyasining asosiy komponentlarini quyidagicha belgilash mumkin:

**bolalik → o'smirlik → ichki konflikt → ijtimoiy tajriba → o'zlikni izlash → axloqiy tanlov → o'zini anglash → yetuklik.**

Mazkur bosqichlar qat'iy va barcha badiiy asarlar uchun bir xil bo'lishi shart emas. Ayrim asarlarda qahramon jismonan ulg'aysa-da, ma'naviy jihatdan yetuklikka erisha olmaydi. Boshqa asarlarda esa og'ir hayotiy tajriba qahramonning juda qisqa muddatda dunyoqarashini o'zgartirishiga sabab bo'ladi. Demak, coming-of-age konsepsiyasini tadqiq etishda **vaqt, yosh, tajriba, psixologik o'zgarish, ijtimoiy muhit va axloqiy tanlov** o'zaro bog'liq kategoriyalar sifatida qaralishi lozim.

## **2. COMING-OF-AGE VA BILDSUNGSROMAN MUNOSABATI**

Coming-of-age tushunchasi ko'pincha **Bildungsroman** janri bilan bog'lanadi. Bildungsroman an'anaviy ravishda qahramonning bolalik yoki yoshlik davridan boshlab uning hayotiy va ma'naviy shakllanishini tasvirllovchi roman turi sifatida izohlanadi. Biroq coming-of-age va Bildungsroman tushunchalarini aynan bir xil hodisa sifatida qabul qilish metodologik jihatdan to'g'ri emas.

**Bildungsroman — janr yoki janriy an'ana**, coming-of-age esa **kengroq badiiy-konseptual jarayon** sifatida qaralishi mumkin. Masalan, qahramonning ulg'ayish jarayoni roman janrida emas, balki qissa, hikoya yoki boshqa nasriy janrlarda ham tasvirlanishi mumkin. Shu sababli coming-of-age konsepsiyasi turli janrlardagi badiiy asarlarni qiyoslash imkonini beradi.

## **3. QIYOSIY-TIPOLOGIK METODNING MOHIYATI**

Qiyosiy-tipologik metod turli milliy adabiyotlarda o'xshash yoki yaqin badiiy hodisalarning qanday sharoitlarda yuzaga kelishini aniqlashga xizmat qiladi. O'zbek qiyosiy adabiyotshunosligida qiyosiy-tipologik yondashuv adabiy hodisalarning umumiy va milliy xususiyatlarini aniqlash, turli adabiyotlar o'rtasidagi tipologik yaqinliklarni tadqiq etish uchun muhim metod sifatida qaraladi. U. Jo'raqulov va K. Hamroyevning qiyosiy adabiyotshunoslikka oid tadqiqotlarida jahon adabiyotlari o'rtasidagi tarixiy, madaniy, falsafiy, estetik va tipologik munosabatlarni o'rganish masalalariga e'tibor qaratiladi. B. Nazarov tadqiqotlarida esa adabiy ta'sir va tipologik yaqinlikni o'rganish qiyosiy adabiyotshunoslikning muhim masalalaridan biri sifatida ko'riladi.

Coming-of-age konsepsiyasini qiyosiy-tipologik tadqiq etishda asosiy savol:

**“Ikki adabiyotda bir xil hodisa qanday tasvirlangan?”**

emas, balki:

**“Nima uchun ikki turli adabiyotda shaxsning ulg'ayish jarayonida o'xshash yoki farqli badiiy modellar yuzaga kelgan?”**

degan savol bo'lishi kerak.

#### 4. COMING-OF-AGE TADQIQIDA QIYOSIY-TIPOLOGIK YONDASHUV

Coming-of-age konsepsiyasini qiyoslashda bir nechta asosiy mezonlardan foydalanish mumkin.

##### **Birinchidan, yosh dinamikasi.**

Qahramonning bolalik, o'smirlik va kattalik bosqichlari qanday tasvirlanishi aniqlanadi.

##### **Ikkinchidan, psixologik rivojlanish.**

Qahramonning ichki kechinmalari, qo'rquvlari, ikkilanishlari, xotiralari, ruhiy inqirozlari va o'zgarishlari o'rganiladi.

##### **Uchinchidan, ijtimoiy muhit.**

Oila, maktab, do'stlar, mahalla, jamiyat va boshqa ijtimoiy institutlarning qahramon shakllanishiga ta'siri tahlil qilinadi.

##### **To'rtinchidan, axloqiy tanlov.**

Qahramonning yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, mas'uliyat va befarqlik, qasos va kechirim kabi qarama-qarshiliklar oldidagi tanlovi o'rganiladi.

##### **Beshinchidan, identitet.**

Qahramonning "Men kimman?", "Jamiyatdagi o'rnim qanday?", "Qanday inson bo'lishim kerak?" kabi savollarga javob izlash jarayoni tadqiq qilinadi.

#### 5. BADIY OBRAZ VA COMING-OF-AGE

Coming-of-age tadqiqotida badiiy obraz markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Chunki shaxsning ulg'ayishi, avvalo, qahramon obrazining dinamikasi orqali namoyon bo'ladi.

Badiiy obrazni tadqiq etishda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish mumkin:

- qahramonning boshlang'ich holati;
- uning bolalik dunyoqarashi;
- tashqi konflikt;
- ichki konflikt;
- boshqa personajlar bilan munosabat;
- hayotiy tajriba;
- qaror qabul qilish;
- axloqiy o'zgarish;
- yakuniy o'zlikni anglash.

Shunday qilib, coming-of-age qahramoni statik emas, **dinamik obraz** sifatida o'rganiladi.

#### 6. BADIY PSIXOLOGIZM VA SHAXSNING YETUKLASHUVI

Coming-of-age konsepsiyasining eng muhim komponentlaridan biri psixologik rivojlanishdir.

Qahramonning tashqi harakatlari uning ichki dunyosidagi o'zgarishlar bilan bog'liq holda tasvirlanadi. Shu sababli psixologizmni tahlil qilmasdan coming-of-age jarayonini to'liq ochib berish qiyin.

Badiiy psixologizm quyidagi vositalar orqali namoyon bo'lishi mumkin:

- ichki monolog;
- ong oqimi;
- dialog;
- portret;
- peyzaj;
- xotira;
- tush;
- psixologik detal;
- muallif izohi;
- qahramonning ichki nutqi.

O'zbek adabiyotshunosligida badiiy psixologizm, xarakter va obraz masalalariga katta e'tibor qaratilgan. Xususan, U. Qo'chqorovning badiiy psixologizmga oid tadqiqotlarida turli milliy adabiyotlarda inson ruhiyatining tasvirlanishi qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Bu yondashuv coming-of-age tadqiqotida ham samarali metodologik asos bo'la oladi.

## **9. TIPOLOGIK O'XSHASHLIK VA ADABIY TA'SIRNI FARQLASH**

Qiyosiy-tipologik tadqiqot metodologiyasining eng muhim masalalaridan biri — **tipologik o'xshashlikni adabiy ta'sirdan farqlash.**

Agar ikki asarda:

- bolalikdan kattalikka o'tish;
- o'zlikni izlash;
- ichki konflikt;
- axloqiy tanlov;
- oilaviy ziddiyat;
- ijtimoiy muhit ta'siri

kabi o'xshash jihatlar mavjud bo'lsa, bu avtomatik ravishda bir yozuvchining ikkinchisidan ta'sirlanganini anglatmaydi. Bunday o'xshashliklar insoniyatning umumiy tajribasi, psixologik qonuniyatlar yoki turli jamiyatlarda mavjud bo'lgan o'xshash ijtimoiy muammolar asosida yuzaga kelishi mumkin.

Shuning uchun ilmiy ishda:

**tipologik o'xshashlik  $\neq$  adabiy ta'sir**

tamoyiliga amal qilish zarur.

## **11. COMING-OF-AGE TADQIQINING METODOLOGIK MODEL**

Coming-of-age konsepsiyasini qiyosiy-tipologik o'rganish uchun quyidagi metodologik modelni taklif qilish mumkin:

**Bolalik**

↓

**O'smirlik**

↓

**Ichki va tashqi konflikt**

↓

**Ijtimoiy tajriba**

↓

**O'zlikni izlash**

↓

**Axloqiy tanlov**

↓

**Psixologik o'zgarish**

↓

**O'zini anglash**

↓

**Kattalik**

↓

**Shaxsiy identitetning shakllanishi**

↓

**Universal va milliy xususiyatlarning namoyon bo'lishi**

Mazkur model tadqiqotchiga ikki xil milliy adabiyotdagi qahramonlarning rivojlanish jarayonini izchil qiyoslash imkonini beradi.

### **XULOSA**

Coming-of-age konsepsiyasini qiyosiy-tipologik tadqiq etish shaxsning bolalikdan kattalikka o'tish jarayonini turli milliy adabiyotlar doirasida kompleks ravishda o'rganish imkonini beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, coming-of-age oddiy yosh o'zgarishi emas, balki insonning psixologik, ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy jihatdan shakllanish jarayonidir. Ushbu jarayonni badiiy jihatdan tadqiq etishda obraz, xarakter, psixologizm, ijtimoiy muhit, axloqiy tanlov va identitet kabi kategoriyalar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinishi zarur. Qiyosiy-tipologik metod esa turli milliy adabiyotlarda shaxsning ulg'ayish jarayonining umumiy va o'ziga xos tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Coming-of-age konsepsiyasini tadqiq etishda asosiy metodologik tamoyil sifatida quyidagi modelni taklif etish mumkin:

**bolalik → o'smirlik → konflikt → tajriba → o'zlikni izlash → axloqiy tanlov → psixologik o'zgarish → o'zini anglash → yetuklik.**

Mazkur model universal xarakterga ega bo'lsa-da, uning har bir bosqichi turli milliy adabiyotlarda turlicha badiiy mazmun va poetik shaklga ega bo'lishi mumkin. Shu jihatdan coming-of-age konsepsiyasini qiyosiy-tipologik tadqiq etish ingliz-amerika va o'zbek adabiyotlaridagi shaxs konsepsiyasining umumiy hamda milliy xususiyatlarini aniqlash uchun samarali ilmiy metodologik asos bo'la oladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jo'raqulov U., Hamroyev K. **Qiyosiy adabiyotshunoslik.** – Toshkent: Lesson Press, 2021.
2. Nazarov B. **O'zbek adabiyoti qiyosiy adabiyotshunoslik aspektida: ta'sir va tipologiya.** – Toshkent: Muharrir, 2019.
3. Coats K. **The Oxford Handbook of Young Adult Literature.** – Oxford University Press, 2026.
4. Tartt D. **The Little Friend.** – New York: Alfred A. Knopf, 2002.
5. Bo'rixon L. **Quyosh hali botmagan.** – Toshkent, 2018.
6. Bo'rixon L. **Jaziramadagi odamlar.** – Toshkent.